

Llenguatge per la igualtat a l'educació

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ
2. DE L'EDUCACIÓ MIXTA A LA COEDUCACIÓ
3. INDICADORS DE SEXISME ALS CENTRES EDUCATIUS
4. LLENGUATGE I IMATGES AMB TRETS SEXISTES I ANDROCÈNTRICS
 - 4.1. Regla de la inversió
 - 4.2. El català i el castellà: llengües de gènere
 - 4.3. El llenguatge en els materials didàctics
 - 4.4. El currículum ocult
 - 4.5. Models i estereotips en tret de gènere
 - 4.6. Mites, prejudicis i creences
5. LA PRÀCTICA COEDUCATIVA
 - 5.1. Compromís de tota la comunitat educativa
 - 5.2. Línies metodològiques
 - 5.2.1. Educació infantil
 - 5.2.2. Educació primària i secundària
6. MANUAL DE BONES PRÀCTIQUES
7. RECURSOS DIDÀCTICS
8. ADRECES ELECTRÒNIQUES
9. BIBLIOGRAFIA

Edició:

Realització:

estudi 6 www.estudi6.com

Autores:

Cristina Ferrer, Joana M. Mateu, Maria Pons,
Catalina Barceló, Catalina Pont, Miquela Roig.

Supervisió i revisió:

Antoni Coquillat, Catalina Bover, José Luís Frau.

Traducció i revisió ortogràfica:

Ana M. Navarro, Paula Fabiola Velásquez i Miquel Pasqual.

Disseny de la col·lecció:

Accent Gràfic

Impressió:

Amadip - Esment

Dipòsit legal:

XXXXXXX

1. INTRODUCCIÓ

Malgrat la família és el primer i més important agent socialitzador durant la infantesa, avui en dia hi ha altres agents que han assumit i comparteixen moltes de les funcions socialitzadores, el més important és l'escola.

L'escola transmet una sèrie de coneixements, valors i actituds a tots els subjectes que la constitueixen, potenciant les habilitats necessàries perquè cada individu les integri en la seva personalitat i es possibiliti un desenvolupament total, una integració responsable i participativa com a membre de la societat, sense fer diferències per raó de sexe. Això suposa un gran repte per a la comunitat educativa.

Des de fa algunes dècades, la major part de les nines s'eduquen com els nins i amb els nins. Aquestes nines reben els mateixos ensenyaments que els seus companys. Però encara avui no efectuen aprenentatges significatius equivalents, ja que la seva posició d'inici i els seus conceptes previs no són iguals.

Les nines aprenen amb un llenguatge androcèntric un coneixement androcèntric, que les oculta i les converteix en invisibles com a subjectes que aprenen. L'escola mixta fa possible que totes s'eduquin i es titulin, però a través de les pràctiques quotidianes, l'escola, igual que la família i la societat sencera, continuen transmetent els estereotips de la cultura androcèntrica, i els infants van construint el que s'espera segons el seu sexe.

La història s'ha encarregat de contribuir a normalitzar els mecanismes de discriminació; en l'ús de la llengua sovint no es reconeix a les nines com una meitat significativa i poques vegades es tenen en compte les aportacions de les dones a la història de la humanitat.

Malgrat la resistència de qualsevol sistema social per perpetuar-se, aquest mai no arriba a ser totalment estàtic, sinó que va sofrint lentes modificacions al llarg dels anys; el que obliga a la seva readaptació si vol seguir persistent. Això és el que ha anat succeint pel que fa al paper i, per tant, a les característiques de la dona en el món actual (i podríem dir que també de l'home).

Fruit d'aquests canvis, l'educació mixta ha evolucionat, donant cabuda a la **coeducació** i s'han dut a terme experiències en centres de les Illes. Però la coeducació ha d'evolucionar encara més com element generador de canvis a la societat, amb l'objectiu final de promoure el principi d'igualtat d'oportunitats i la construcció de nous rols de gènere basats en el respecte a la diferència.

2. DE L'EDUCACIÓ MIXTA A LA COEDUCACIÓ

L'educació mixta és la coexistència a l'aula d'individus dels dos sexes. En passar de l'escola segregada a l'escola mixta es va generalitzar un model educatiu pensat per al gènere masculí, al qual s'incorporaren les alumnes, deixant de costat, i restant-li validesa, el que havia estat el model femení. No hi ha diferència pel que fa al currículum explícit, però el currículum ocult segueix mantenint la jerarquia dels valors masculins, que es transmeten a través de les concepcions del professorat, del llenguatge, de l'organització escolar, d'unes pautes de conducta i unes expectatives diferents...

La coeducació no és una mera coexistència, sinó la de models culturals diferents amb igual valor i amb tendències a una integració real de les diferents parts. Un model que pretengui la construcció de persones, independentment del seu sexe, sense estereotips, que reculli el que un i altre gènere tenen de positiu, que suposi la fusió de pautes culturals masculines i femenines en un model integral de la persona. Certament l'assumpció i la implantació de la coeducació no pot fer-se per decret, es tracta sens dubte d'un procés llarg i delicat, però la voluntat legislativa, el compromís i l'ajut institucional són importants a l'hora d'accelerar el procés i fer-la realitat.

L'escola és un agent fonamental de socialització que transmet i reforça aquelles categories mentals i afectives i/o emocionals que són legitimades des del sistema de valors dominant. Pel que fa a la coeducació, cal passar revista al paper i a la responsabilitat dels diferents agents educatius.

Així és, les nines i els nins són tractats des del seu naixement de diferent manera per mares i pares. Després els contes, les pel·lícules, la publicitat s'encarreguen de normalitzar i fixar els clixés (home relacionat amb l'espai públic, activitat, competitivitat, poder; dona relacionada amb l'espai privat, amb la feblesa). A vegades, l'escola dóna per fet que els infants han incorporat aquestes diferències i es limita a prosseguir amb els models normalitzats. Però sovint, i per mor d'aquesta tradició, les nines (principalment, però també els nins) són enfrontades a obstacles que limiten la seva llibertat.

En una educació per la igualtat, cal que ambdós gèneres incorporin les millors característiques de cada un, perquè puguin gaudir en igualtat de condicions a l'accés a les oportunitats i, així, aconseguir una societat més justa i equilibrada.

Les relacions que s'estableixen entre el sistema social i l'educatiu, com a subsistema, no són simples ni lineals, sinó complexes i dialèctiques. El repte d'assolir, mitjançant l'educació, una realitat més igualitària es planteja amb exigència. No es pot potenciar l'objectiu de la igualtat a l'educació com un fet aïllat de la resta de la societat. Es més, els condicionants del medi social en l'educació de les dones són encara molt forts i moltes vegades contradictoris amb els objectius de l'escola.

Com diu M. Elena Simón *"Quan sorgeix el vergonyós tema de la violència contra les dones*

o actituds de masclisme sempre deim frases com: és una qüestió d'educació, però: de quina educació? No de qualsevol ni tampoc de la que educa les nines com a nins, donant prioritat a aquests, sinó de una veritable coeducació".

Tan sols un concepte d'igualtat construït des del reconeixement de la diferència permetrà el desenvolupament de les potencialitats i l'expressió de la riquesa pròpia dels éssers humans, fora limitacions derivades del seu sexe. *El fet de saber-se equivalents és la millor garantia perquè les dones desenvolupin l'autoestima i l'autonomia individual i col·lectiva, que les són necessàries per obtenir definitivament un estatut de ciutadania just.*

L'anàlisi de gènere ajuda a identificar, i corregir posteriorment, els biaixos androcèntrics i sexistes subjacents a la teoria i a la pràctica de l'educació, així com les implicacions i les conseqüències que tenen a la vida present i futura d'homes i dones: les seves expectatives i oportunitats, les relacions socials...

Aquesta coeducació ha de ser present als objectius, als continguts, a la metodologia i als criteris d'avaluació, com indicador de la qualitat de l'educació. Estarà present al Projecte educatiu de Centre (PEC), al projecte curricular de centre (PCC), a les programacions d'aula, etc., essent compromís i responsabilitat de tota la Comunitat educativa: professorat, alumnat, personal de suport, famílies. Un procés coeducatiu a tots els nivells de l'ensenyament suposa un canvi radical en els plantejaments curriculars i organitzatius dels centres.

Actualment comencen a ésser valorats i posats com a model i objecte d'estudi continguts curriculars d'aquests tipus. Recuperar la presència femenina al llarg de la història i les aportacions de les dones en el món científic, tècnic, literari i artístic és un pas important per normalitzar el currículum escolar. L'ús del llenguatge no sexista ni androcèntric és essencial, és un requisit imprescindible per poder transmetre els continguts de manera coeducativa. En aquests moments anar més enllà suposa iniciar la tasca de deconstrucció de la ciència patriarcal pretesament objectiva i universal, quan en realitat està fortament marcada i limitada pel protagonisme, els interessos i la perspectiva masculina de la realitat.

La base de la coeducació tracta de superar la separació i la jerarquització dels rols masculí i femení i d'assolir la igualtat tot valorant la diferència.

Aquests són, doncs, els objectius essencials, l'ús d'un llenguatge i uns continguts no sexistes ni androcèntrics, combatent estereotips i prejudicis, utilitzant una metodologia que generi espais de debat igualitari, que potencii el desenvolupament integral de l'alumnat, establint criteris d'avaluació que facilitin la correcció d'elements que distorsionen, d'assolir una educació **per a i des de** la igualtat.

3. INDICADORS DE SEXISME ALS CENTRES EDUCATIUS

El terme sexisme ens pot fer pensar en un terme exagerat perquè ens fa evocar conductes que estan desapareixent. El fet que les nines accedeixin cada cop més a una igualtat formal no suposa que tinguin les mateixes oportunitats que els nins. Les formes de discriminació es tornen més subtils, menys evidents, com per exemple el cas de les nines que aprenen una forma de feminitat que implica assumir actituds submises, delegar èxits, rebutjar inclinacions cap a estudis dels quals no tenen referents femenins i cercar incansablement els paràmetres de bellesa basats en agradar i ser objecte de desig. Per altra banda, als nins no se'ls ensenya a ser homes i pares en el futur amb igualtat d'oportunitats, com si els treballs d'àmbit privat no els involucrés.

Entre d'altres, els mecanismes de transmissió de sexisme que podem trobar a l'escola són:

- Llenguatge i imatges amb trets sexistes i androcèntrics
- Materials i recursos: jocs, joguines, contes sexistes
- Diferència en els models professionals i quotidians que es transmeten en funció del sexe
- Formes particulars d'atenció que reben y reclamen
- Tendència a delegar en els nins la representació de grup
- Participació massiva de nins a l'esport
- Expectatives de la família i el professorat amb càrrega androcèntrica
- Mites i prejudicis sexistes

4. LLENGUATGE I IMATGES AMB TRETOS SEXISTES I ANDROCÈNTRICS

Un eix principal a treballar a les institucions educatives, des del principi de la coeducació, és l'ús d'un llenguatge no sexista. El llenguatge és la gran eina de la intel·ligència. El que es digui, com es digui i quan es digui pot afectar tot el món afectiu i mental de l'alumnat. L'ús del llenguatge influeix en les oportunitats educatives que s'ofereixen a l'alumnat: afecta les seves relacions i la presa de decisions. És evident que les mesures i actuacions a favor d'un llenguatge que anomeni a dones i homes per igual han de ser transversals, i que el canvi ha de ser integral i s'ha de donar en tots els àmbits de treball.

En parlar de transversalitat es vol remarcar que no només cal analitzar el tipus de llenguatge utilitzat a les aules, sinó que també s'han de revisar els documents del centre (programació general anual, reglament, projecte educatiu...) les circulars, formularis administratius, llenguatge utilitzat en les reunions, etc.; en definitiva, s'ha d'intentar evitar i prevenir qualsevol manifestació de llenguatge sexista per contribuir a eliminar aquesta visió de la societat i de la realitat, en la qual la meitat de la població no hi figura expressament.

El llenguatge, com a activitat humana complexa, assegura dues funcions bàsiques: ser mitjà de comunicació i servir d'instrument del pensament per representar, categoritzar i comprendre la realitat, a més de regular la conducta pròpia i la de les altres persones. Aquestes funcions s'interrelacionen, ja que a través de la llengua s'interioritzen imatges culturals i la parla les exterioritza en el procés comunicatiu.

Des d'una anàlisi coeducativa del llenguatge, interessa detenir-se en ambdues funcions i en les seves projeccions al camp de l'ensenyament: analitzant les interaccions més comunes que es produeixen a l'aula i considerant les implicacions que aquell té a l'hora d'aprendre una sèrie de significats culturals.

L'estudi de les interaccions verbals més freqüents que es produeixen a les aules - tant a nivell oral com per escrit - posa en relleu que determinades formes de llenguatge tenen un caràcter discriminador i sexista establint relacions subordinades i configurant categories inferiors, així com desenvolupant en l'alumnat sentiments diferents segons el sexe.

4.1. Regla de la inversió

Per descobrir que una frase, un missatge o una imatge són androcèntrics o sexistes s'ha de substituir la paraula dubtosa per la seva corresponent del gènere oposat. Si la frase resulta inadequada, l'original és sexista.

Ex.: Unitat didàctica.
En temps dels romans.
Els primers colonitzadors: ibers i celtas.
Els romans conquereixen Hispània.

Fem la inversió:
En temps de les romanes.
Les primeres colonitzadores: iberes i celtas.
Les romanes conquereixen Hispània.

4.2. El català i el castellà: llengües de gènere

De la mateixa manera que altres llengües romàniques, el català i el castellà són llengües de gènere, és a dir, que tenen morfemes distintius pel gènere femení i pel gènere masculí. Van conservar aquests dos gèneres del llatí i van perdre el neutre, del qual només queden traces en l'article determinat i els pronoms. El romànic va simplificar les relacions entre la terminació i el gènere i en català de seguida s'adverteix la tendència a considerar femenins els noms acabats en -a. Els noms masculins van quedar, bé sense marca de gènere, bé amb una -e o una -o final de suport.

Masculí com a genèric.

Les normes gramaticals, en utilitzar el masculí com a genèric referencial per als dos sexes, han esborrat la presència d'allò femení dissimulant-ho, amagant-lo sota el masculí. En anomenar només als nins, es revaloren les seves formes d'entendre el món, desenvolupen la seva autoestima amb una nova valoració.

El llenguatge en si mateix no és sexista, ho és l'ús que se'n fa, perquè quan ens dirigim a tota una classe amb el terme "nins" en lloc de "nins i nines" es crea una ambigüitat, ja que hi ha vegades que el mot nins es refereix només als barons i una inseguretat que es transmet a les nines de forma inconscient. Quan deim *l'evolució de l'home*, en comptes de *la humanitat*, o de *les persones* o dels *éssers humans* o de *l'espècie humana* (paraules i recursos n'hi ha prou) no sols es discrimina sinó que es deforma la realitat.

Malgrat que una de les dues accepcions de la paraula home s'aplica a tot el gènere humà, és a dir, que comprèn també les dones, el fet d'utilitzar-la amb un sentit universal destaca el protagonisme del sexe masculí i oculta el del femení en tots els àmbits de l'activitat humana.

Per evitar l'ús del masculí com a genèric disposem de tres tipus de recursos lingüístics: l'ús de formes dobles, l'ús de formes genèriques i el canvi de redacció de la frase.

1. *Formes dobles.* Les formes dobles recullen el gènere masculí i el gènere femení. Es poden utilitzar senceres o abreujades. En un mateix text, s'ha de triar una d'aquestes opcions i mantenir la coherència al llarg del text. És important també anar alternant l'ordre d'aparició del femení i del masculí.

Les nines i els nins de 6è faran un viatge d'estudis
Els i les mestres de primària
Pares/mares o mares i pares

2. *Formes genèriques.* La utilització del masculí amb valor genèric és molt més freqüent en plural que en singular. En aquests casos, una altra proposta és fer servir noms col·lectius. L'ús de les formes genèriques engloba els dos gèneres, són més econòmiques que les formes

dobles, i afavoreixen la llegibilitat del text. Per altra banda, l'anomenat *gènere epicè* designa indistintament homes i dones.

Ús incorrecte	Ús correcte
L'interessat	La persona interessada
Professors	Professorat, personal docent
Els Alumnes	L'alumnat

Canvi en la redacció... També, a les instruccions de molts de llibres de text escolars (per fer comentaris de textos o exercicis), s'utilitza sovint la fórmula *l'alumne ha de...* En aquest cas, el genèric masculí es pot substituir per l'imperatiu plural: *escriuiu, analitzeu*, etc., **Tothom** pot substituir **Tots**

Forma incorrecta.	<i>Els nins de 4rt B han estat premiats.</i>
Formes dobles senceres:	<i>Els nins i les nines de 4rt B han estat premiats i premiades.</i>
Formes dobles abreujades:	<i>Els/les nins/es de 4rt B han estat premiats/ades.</i>
Formes genèriques.	<i>L'alumnat de 4rt B ...</i>
Canvi en la redacció.	<i>....ha rebut un premi.</i>

En els nominals s'aconsella d'utilitzar preferentment les formes dobles senceres i coordinades amb conjuncions, que són fàcils de llegir i sobretot perquè les nines se senten part integrant en ésser nomenades i eviten presentar el femení de manera accessòria o afegida al masculí.

Concordança

Però, si com hem vist, per als substantius és possible trobar fórmules que evitin l'absorció del femení pel masculí, la dificultat sorgeix quan en plural, en virtut de les normes que regeixen la concordança entre els diversos elements lingüístics de l'oració, els determinants (adjectius i participis passats, utilitzats amb significació verbal i com a adjectius) i els substituïts (pronoms) del nom neutralitzen els masculins i els femenins dels substantius en un gènere únic, el masculí.

Ús incorrecte	Ús correcte
<i>Els nins i nines</i>	<i>Els nins i les nines/ Les nines i els nins</i>
<i>Els nins i les nines aprovats</i>	<i>Els nins i les nines aprovades.</i>
<i>Els representants de mares i pares</i>	<i>Les mares i els pares representants</i>

En resum, per als problemes de concordança que s'han assenyalat no es poden proposar solucions vàlides en tots els casos. Per això, l'única possible és que cada persona tracti de resoldre de la manera que consideri millor els problemes d'aquesta mena que se li plantegin, els quals es poden resoldre a vegades recorrent a fórmules alternatives.

En el cas d'haver d'anomenar les persones presents és recomanable en tots els casos usar

formes dobles, és a dir, la forma masculina i la femenina, perquè ajuden a fer visibles les dones de forma explícita, a fer-les sentir integrades i que les tenen en compte.

Així com en passar llista no podem oblidar cap infant, ja que l'objectiu és tenir en compte la totalitat de la classe.

Valoracions negatives d'algunes formes semàntiques femenines

Hi ha adjectius que també tenen un valor semàntic diferent si es refereixen a homes o a dones, en els quals el femení té, a més, connotacions pejoratives, una vegada més relacionades amb la conducta sexual de les dones: *un home públic* és aquell que té una vida pública coneguda, en general com a polític, mentre que *una dona pública* encara hi ha qui pensa que es tracta d'una prostituta.

Gentilicis

És important ressenyar també que no hem d'utilitzar els gentilicis masculins en singular ni en plural amb valor genèric: *el madrileny, els catalans, els mallorquins, el mexicà, l'asiàtic, etc.*

Aquest ús és freqüent en expressions com: “*els mallorquins són...*” en comptes de “*els mallorquins i les mallorquines*” o “*el poble mallorquí*”, etc.

Càrrecs i nomenaments

Cal recollir el principi de coeducació i de tracte igualitari entre els sexes a tots els documents que es generin al centre: projectes, actes, circulars, fitxes i materials didàctics, la retolació d'espais...

Director	Direcció
Tutor	Tutor/a
Delegats	Delegats i delegades

4.3. El llenguatge en els materials didàctics

Els manuals escolars i els materials didàctics de suport a l'ensenyament, a més de reflectir la societat, han de ser un factor de canvi i contribució a preparar un futur d'igualtat entre els sexes.

El sexisme als textos i il·lustracions es manifesta, per una banda,

1. En l'ús que es fa de la llengua, el vocabulari utilitzat, designant a les persones exclusivament en masculí, ocultant i fent invisibles les dones.
2. A partir de l'atribució de rols i contextos estereotipats, negant la diversitat i la realitat social.

3. I a partir de l'absència de la dona als continguts especialment de Ciències Socials i Llengua i Literatura.

Jocs i joguines, llibres de text, de lectura, contes, cartells i missatges que moltes vegades aparenten que són neutrals, poden revelar les formes subtils amb les quals es filtren els continguts de gènere.

Els manuals, les fitxes d'exercicis, els contes, mostren sovint unes imatges d'homes i de dones que permeten a nines i nins una acceptació “normal” de rols. Se naturalitza el fet d'ubicar les dones en l'àmbit emocional i dels afectes i l'home en l'àmbit del poder i del que és racional. Es dona, a més, una sobrevaloració de tot allò que és masculí.

D'aquesta manera, les nines perden confiança en les seves capacitats i aptituds i els nins en capacitats que, amb freqüència, els han ensenyat a reprimir.

En molts casos, es dona una absència de dones als textos científics, literaris, històrics... i de les seves aportacions al coneixement i a la cultura. Tampoc s'explica tota la problemàtica que han sofert les dones per accedir a aquests coneixements al llarg de la història.

A gairebé tots els llibres de Medi a Primària i Ciències Socials a Secundària, les unitats didàctiques sobre la història, ja sigui de les Illes o més general, segueixen utilitzant un llenguatge androcèntric: *els homes paleolítics, caçadors, recol·lectors; els neolítics, agricultors, ramaders; el romans; els nobles i els cavallers de l'època feudal, els musulmans i cristians...*

Els llibres transmeten imatges estereotipades, desigualtats, i juntament amb els materials més tradicionals, les noves tecnologies també han heretat particularitats. Els materials didàctics són elements molt importants, per la qual cosa han de convertir-se en materials coeducadors, i ajudar a canviar normes i valors.

Els recursos didàctics utilitzats a l'aula hauran d'oferir models positius de dones ocupant llocs de responsabilitat: enginyeres, advocades, diputades per a contrarestar els més habituals. S'ha d'evitar que les figures que representen alguna autoritat directiva, professional o política, siguin sempre masculines i fer que reflecteixin un equilibri. Igualment, en les tasques de cria dels infants i de l'àmbit domèstic cal reflectir aquest mateix equilibri.

En definitiva, es tracta de mostrar que les dones tenim les mateixes possibilitats d'elecció que els homes amb textos, instruments i jocs més creatius i enginyosos.

4.4. El currículum ocult

El currículum ocult és el conjunt d'aprenentatges viscuts, transmesos sense que es sigui conscient dels seus efectes ni es percebi la seva transmissió. Formen part d'aquest currículum ocult, entre d'altres, les normes, estructures i rutines, l'organització dels espais i els temps, les actituds del professorat, alumnat, pares i mares, etc.

La conducta humana s'aprèn per **observació i modelatge** (Bandura i Walters). Les persones que envolten els infants i que són importants per a ells (pare, mare, mestres, companys i companyes, etc.) representen i es transformen en el model d'allò que es voldria ser. Els infants imiten expressions, maneres de fer, actituds, comportaments envers les altres persones. Així, mitjançant la imitació poden aprendre de les persones que per a nosaltres són models i a reviure, controlar i representar-nos situacions viscudes.

Per treballar l'educació per a la igualtat des de l'àmbit educatiu és imprescindible saber identificar i conèixer com s'estructuren els models, els estereotips i corregir tot allò generador de discriminació.

4.5. Models i estereotips amb trets de gènere

El **model** suposa allò que es pren com objecte, actitud, persona, comportament, etc. d'imitació a fi de reproduir-ho; l'**estereotip** és la imatge o model acceptat comunament per un grup o societat i que en la majoria de les ocasions no té cap correspondència amb la realitat, ni per descomptat cap base científica.

L'estereotip és l'opinió ja feta que s'imposa com un clíxé als membres d'una comunitat. És subjectiu i dirigeix les expectatives dels membres d'un grup social, determinant les seves opinions.

La majoria dels models es creen dins el marc referencial dels estereotips; així que si aquests són sexistes i desigualitaris, els models també ho seran.

Els estereotips formen part, juntament amb els rols, del codi de gènere en el qual es socialitzen els nins i les nines i marquen unes pautes de comportament, unes expectatives socials del que han d'arribar a ser el nin i la nina. Imposen per tant uns models, uns valors que s'interioritzen i es desenvolupen.

Els rols i els estereotips no només delimiten models diferents sobre el que és i ha de ser, sinó que aquests models estan jerarquitzats. El model femení està devaluat respecte del masculí, que és el predominant i socialment valorat com a superior. Així es produeix una interiorització de la jerarquia com a inherent a la naturalesa que és difícil de canviar.

És a dir, el procés que segueixen els rols de gènere és el següent:

1. **S'aprèn a una edat molt primerenca:** S'assimila allò que el discurs social recomana per comportar-se com a nins i nines. No tan sols mitjançant el llenguatge, sinó també d'actes quotidians, com els hàbits.
2. **S'interioritzen per repetició a un entorn afectiu:** La teoria de la reproducció social incideix encara més en aquests aspectes. Perillós, perquè repetint les mateixes accions no es registra cap sensació d'aprenentatge i no percebem que s'estan interioritzant futures formes de comportament.

3. **Internalització de l'univers simbòlic implícit:** el simbòlic s'activa als propis jocs i objectes que els contenen, on el subjecte hi participa activament.

Aquest estereotips poden ser conscients, expressats al discurs quotidià o poden ser assolits inconscientment marcant la nostra conducta doncs, com hem vist, es van assolint des de la quotidianitat de l'acció diària, i es transmeten i perpetuen, a més a més, mitjançant els contes, jocs, joguines, cançons, refranys, llibres de text, acudits, pel·lícules, mitjans de comunicació, etc.

La importància dels estereotips quan parlem de gènere és la de relacionar una conducta individual amb la categoria a la què homes i dones pertanyen, adjudicant valors i rols a cada un dels sexes. L'objectiu dels estereotips de gènere és que sembli totalment "natural" que els homes estiguin millor dotats per a determinats rols i les dones per altres.

El problema no són els rols diferents sinó la seva jerarquització, fet que provoca que unes persones estiguin sotmeses a les pautes, indicacions i privilegis de les altres.

4.6. Mites, prejudicis i creences

Els mites, els prejudicis i les creences van indissolublement units. Cada un és causa i conseqüència de l'altre. Quan un mite s'estableix passa a ser un prejudici i la suma d'aquests determina un sistema de creences que reforcen el mite.

El mite és un relat fabulós amb aparença de realitat que conté informació equivocada o sense valor científic. Les creences són idees admeses sense comprovació, que contenen prejudicis i mites. Això construeix un sistema de valors, els quals són subjectius i determinen què és important per a una persona, un grup o una societat. Les conductes individuals i socials són determinades pels valors.

Són creences i/o prejudicis amb biaix de gènere:

- Als homes sí se'ls suposa aptitud per a les ciències i les noves tecnologies, amor al risc i la lluita, capacitat d'organització: l'home és competitiu, emprenedor, creatiu, decidit, ferm, autònom, controlador de les seves emocions, segur de si mateix i amb defectes com la violència i l'agressivitat en la seva activitat sexual.
- En canvi s'atribueixen a les dones trets com l'abnegació, submissió, intuïció, sensibilitat, afectivitat, servei, inestabilitat emocional, dependència, passivitat, frivolitat, ...amb un jo dèbil construït en funció dels altres.

5. LA PRÀCTICA COEDUCATIVA

5.1. Compromís de tota la comunitat educativa

En la pràctica educativa és necessari un plantejament que contempli una intervenció global en tots els elements educatius. Si no s'intervé en tot el sistema educatiu, es tractarà de mesures incompletes, poc pràctiques i poc rendibles pels objectius que cal aconseguir. Les administracions educatives també han d'apostar per aquestes mesures, ja que el que es pretén és aconseguir un canvi d'actituds.

És imprescindible incorporar la coeducació des d'infantil fins als nivells obligatoris i universitaris, i enfocar-la com un eix transversal que s'ha d'incorporar a la quotidianitat de l'ensenyament. A molts centres les activitats educatives relacionades amb la igualtat només apareixen el 8 de març, data en què se celebra el Dia Internacional de la Dona.

Per tant, el primer pas cap a la coeducació és reconèixer la necessitat i recollir el principi d'igualtat d'oportunitats a tots els àmbits. Un cop manifestada s'ha de programar, ensenyar i aprendre.

Nivells de compromís.

1. Política educativa

- És convenient que la perspectiva de gènere sigui assumida per les autoritats competents en matèria educativa, de tal manera que l'assumpció d'aquests reptes no sigui un compromís individual en funció de la sensibilització de l'equip directiu d'un centre.
- Implicar tots els recursos humans de la comunitat educativa (alumnat, família, professorat, direcció i inspecció) per corregir totes les situacions discriminatòries.

2. A nivell de centre

- Eliminar retolacions explícitament o implícitament sexuades "director" "dones de neteja", "delegats" "tutor" conserge, etc., per direcció, personal de neteja, persona delegada, tutoria, consergeria.
- Redactar circulars i documents que incloguin mares i pares, nins i nines, professors i professores.

3. L'equip directiu i professorat

- El professorat és l'element principal i serà el model a imitar. Cal demanar-se si tots els professionals de la docència tenen incorporades actituds i expressions no sexistes.
- Repartiment equitatiu de tasques, comissions, espais i temps entre dones i homes.
- Potenciar espais de debat que fomentin la informació, formació i intercanvis en l'àmbit de la coeducació.
- Despertar l'interès pel tema de la dona mitjançant activitats de reflexió.

4. El Projecte Educatiu de Centre

- Cal que al projecte educatiu hi consti la voluntat expressa dels valors coeducatius, per a

millorar la qualitat de l'ensenyança i una major igualtat d'oportunitats reals.

- Tolerància zero davant qualsevol manifestació masclista i de violència contra les nines.
- Implementació de programes específics d'orientació professional que valorin la utilitat de la ciència i la tècnica en les aplicacions socials i humanes.

5. El projecte curricular i la programació d'aula

- Revisió dels continguts, procediments, actituds, de l'acció tutelar i orientadora.
- L'activitat esportiva, l'acostament de les nines a les noves tecnologies, la incorporació dels nins a tasques domèstiques, la promoció de jocs i joguines no sexistes, etc. són, entre d'altres, camps en els quals es pot desenvolupar l'acció positiva.
- Incorporar la vida domèstica, la salut, la higiene, la cura de les persones com a continguts de l'educació per a totes i tots com a part dels nous rols en la igualtat d'oportunitats.
- Recopilació de documentació, materials curriculars, bibliogràfics i audiovisuals no sexistes ni androcèntrics.
- Realització de materials propis.

6. Les activitats complementàries

Viatges, excursions, visites, activitats de pati i jornades culturals i recreatives no discriminatòries.

Foment d'activitats i models d'actuació no estereotipats.

7. Famílies

Construir ponts de relació entre els escoles i les famílies, espais de convivència i intercanvi, mitjançant tallers, les escoles de família, per tal que pares i mares puguin reflexionar i plantejar alternatives sobre les expectatives i la igualtat d'oportunitats.

8. Compartir l'experiència

- Connexió i intercomunicació amb altres centres per tal de compartir les experiències.

5.2. Línies metodològiques

Un dels aspectes fonamentals de la metodologia didàctica que comparteix la coeducació és el de considerar que els aprenentatges es produeixen quan hi ha una interacció significativa entre una sèrie de conceptes preexistents i noves experiències o informacions.

És possible que l'alumnat quan acudeix als centres educatius ja disposi d'una sèrie de nocions, experiències i idees prèvies a la intervenció didàctica. Entre aquestes idees, amb tota probabilitat, s'hi troben les referides a determinats fenòmens de discriminació sexual, distribució de papers en la societat, característiques dels gèneres, etc., així com unes formes de valorar moralment aquests fenòmens. Atès que un dels objectius fonamentals de la intervenció coeducativa és que aquestes concepcions vagin progressivament fent-se més crítiques, riques i flexibles, menys estereotipades, és fonamental conèixer quin és aquest punt de partida.

També, per tal que la intervenció sigui eficaç, és molt important conèixer el context social

en què aquests nins i nines viuen, els seus costums, el paper que sol assignar-se a les dones i el seu caràcter més o menys dinàmic. Cal considerar que, encara que en aquest document ens estem referint a la coeducació en el marc escolar, no podem oblidar que qualsevol intervenció que tinguem en aquest sentit repercutirà necessàriament en el mitjà social en el qual se situa el centre.

L'enfocament socio-afectiu pretén acostar l'alumnat a realitats problemàtiques, però no només ni especialment de manera intel·lectual, sinó sobretot fent que les visqui en la pròpia pell. Les relacions quotidianes en un grup de nins i nines ofereix innumbrables oportunitats en aquest sentit. Problemes en la distribució de funcions (recollir la classe, traslladar objectes pesats, etc.), en la formació de subgrups de treball i joc, en el desenvolupament de les activitats esportives, en l'elecció dels temes dels centres d'interès, projectes, etc., permeten una anàlisi reflexiva sobre els elements sexistes que els són subjacents. Fins i tot, en ocasions, pot plantejar-se el tema més directament per part del propi alumnat: agressions amb contingut sexual, marginació evident de les nines en determinades activitats....

En els últims anys de l'Educació Primària és possible introduir i treballar determinades informacions aparegudes a la premsa; els anuncis publicitaris, les sèries de televisió dirigides al jovent, són també llocs comuns que poden originar petites investigacions en què es detectin fenòmens sexistes.

La realització d'una excursió, la celebració d'una festa o la preparació d'una obra de teatre són, sens dubte, moments privilegiats per a abordar la distribució de papers generalment assignats amb un caràcter sexual i, sobretot, per a promoure marcs de relació alternativa.

L'elaboració conjunta de normes a l'aula aporta un entrenament social molt interessant. L'alumnat no només coneix la realitat i cerca possibles respostes als interrogants plantejats en un terreny merament intel·lectual, sinó que experimenten les solucions, assagen respostes als seus propis problemes en la mesura de les seves possibilitats. Habilitats com el diàleg, la discussió en grup, la recerca del consens, etc., es desenvolupen en aquelles ocasions en les quals se'ls requereix participació als nins i a les nines. També, en aquest procés, els subjectes van aprenent a situar-se en la perspectiva dels altres, a descentrar-se de la seva pròpia posició i fer-se progressivament més flexibles i tolerants.

A l'Educació Primària, predominarà l'enfocament del tractament de normes basat en fets concrets -conflictes en l'aula, regulació de l'ús dels materials-. Ara bé, a mesura que avança l'etapa es pot anar introduint el tractament de qüestions més generals: lleis que impliquin igualtat i el seu compliment, tractament desigual de determinades conductes depenent del sexe dels que les desenvolupen, etc.

La intervenció del professorat, referent i dinamitzadora, és fonamental perquè ha de procurar que la participació s'estengui a la totalitat del grup, evitant l'excessiu protagonisme d'una part de l'alumnat i la inhibició de l'altre.

Entre d'altres, alguns dels continguts curriculars que es poden treballar:

5.2.1. Educació infantil

El *joc simbòlic*, característic en les nines i nins d'edats compreses entre 3 i 6 anys, juga un important paper en la imitació de models. Els infants reproduïen les escenes quotidianes de comunicació i relació que viuen diàriament, reproduint-se rols socials que les persones adultes ocupen en la vida. Es dona així un aprenentatge natural i espontani dels rols socials imposats a cada sexe. Observant els jocs espontanis, es pot veure que els seus continguts varien segons els sexes.

Les estructures i els continguts del coneixement, els matisos emocionals i afectius i la comunicació, constitueixen un entramat únic que fa dels jocs veritables laboratoris d'entrenament de capacitats de tot tipus. En el joc es projecten, així mateix, els estereotips i models imperants en una comunitat determinada. El grau d'agressivitat, el tipus de relacions entre les persones de diferent sexe, el caràcter autoritari de determinades institucions, etc., són alguns dels aspectes que es troben reflectits en les situacions lúdiques.

La intervenció, des de la perspectiva de la coeducació, afecta, almenys, a la composició de grups de jugadors i jugadores, als continguts del joc mateix i a l'ús de materials i joguines no sexistes. Es procurarà que nins i nines comparteixin jocs, evitant la formació de grups tancats i que es censuri la participació d'una persona per raó del seu sexe. Els agrupaments espontanis on es donin casos de segregació es poden prendre com referents per a fer-ne una anàlisi més detallada, insistint en la necessitat de facilitar la integració de nins i nines.

En alguns casos, quan els jocs reflecteixen situacions evidents de sexisme, serà necessari intervenir sobre els seus continguts, fent-los veure el caràcter anacrònic de determinades situacions i proposant-los models alternatius. Aquest és el cas dels jocs relacionats amb les tasques domèstiques o amb la cura de "bebès", als quals caldrà incorporar situacions de participació no sexista - pares que participen en les tasques de casa, per exemple - o proposar una reflexió col·lectiva adequada a la situació que reflecteix el joc. També és interessant ampliar el repertori lúdic de l'aula, donar a conèixer facilita nous jocs i situacions d'aventura i d'acció, de contacte amb la naturalesa; investigació de l'entorn, de simulació, d'activitats cooperatives, etc.

Les joguines ofereixen un camp molt ampli a la intervenció coeducativa. Discutir els criteris per a la selecció de determinats materials per al joc -influència de la televisió, pes de les tradicions, preferències personals-, establir normes que garanteixin el seu ús per part de nins i nines (cap grup pot monopolitzar joguines), establir rotacions en els espais destinats per al joc, promoure experiències puntuals d'utilització alterada d'una joguina no per a un sexe, són algunes de les possibles intervencions.

El mateix podríem dir respecte dels *contes tradicionals*, els personatges dels quals porten una determinada càrrega de valors i actituds molt estereotipades: al·lots valents, forts, intel·ligents són presentats com herois o salvadors; al·lotes porugues, treballadores, bones, obe-

dients, afectuoses, delicades que tenen com premi l'heroi o príncep, al·lotes desobedients, dolentes, entremaliades, que sempre acaben malament.

Als contes hi apareixen tots els valors, actituds, jerarquies i creences considerades adequades per a les nines i els nins. Veiem per tant, que els contes tradicionals han servit i continuen servant per transmetre i mantenir els prejudicis socials, al convertir-se els seus en personatges models que al·lots i al·lotes imiten.

L'escola infantil ha de contribuir a trencar aquests motlles oferint possibilitats diferents que permetin al nin i la nina conèixer altres conductes alternatives a aquelles tradicionalment atribuïdes a l'home i a la dona.

En aquesta etapa treballar *la conversa*, pel que fa a l'expressió dels sentiments, de les emocions, de les vivències canviarà les expectatives en les relacions entre homes i dones. Algunes investigacions asseguren que la major promptitud amb què les nines desenvolupen les habilitats verbals les fa més destres en l'articulació dels sentiments i més expertes en l'ús de les paraules. D'altra banda, els nins en rebre pocs estímuls que els ajudi a verbalitzar els seus afectes, poden mostrar més inconsciència amb els estats emocionals propis i aliens.

Als *Materials didàctics per prevenir la violència de gènere* editats per l'Institut Balear de la Dona i la Conselleria d'Educació i Cultura, a més de pautes bàsiques per educar els infants en igualtat, hi ha elaborades 15 fitxes amb activitats adreçades a l'Educació Infantil que treballen aquests temes:

1. Som un nin? Som una nina? Som persona
2. Què fan? I tu, què vols fer?
3. Quines feines feim a casa?
4. A què m'agrada jugar? A què puc jugar?
5. Què passaria si....?
6. Qui ho ven? Qui ho compra?
7. Creus que tots/es som iguals? Per què?
8. L'encanteri de les mares
9. Tracta'm com vols que et tracti
10. Com em sent?
11. Com et sents tu?
12. Com ho puc resoldre?
13. Qui som jo? Jo tenc una història
14. Identifica el teu model familiar
15. Aprenuem a dir no!

5.2.2. Educació Primària i Secundària

A l'Educació Primària, igual que a l'Educació Infantil, qualsevol plantejament didàctic haurà de posseir un caràcter global o integrat atenent les característiques pròpies del pensament

infantil en aquestes edats i a una lògica predisciplinar del coneixement científic, abordant temes tal com es plantegen en el context educatiu de l'alumnat i en un nivell de formulació adequat als seus processos de pensament. Algunes propostes per incloure al currículum de primària i secundària, l'estructuració per àrees té, únicament, un sentit fonamentalment utilitari:

Àrea de Llengües. Aspectes a considerar en aquesta àrea i per fomentar l'ús no sexista del llenguatge en les situacions habituals de comunicació. Es suggereix:

- Revisar les formes verbals que habitualment s'empren a l'aula fent referència constant als dos gèneres i/o utilitzant els genèrics que els contempli.
- Abolició del masculí com a fals genèric i estudi de formes que assegurin fer les dones visibles.
- Analitzar els llenguatges als diccionaris, els glossaris, la morfologia i la sintaxi. Acceptar i usar els nous termes necessaris per descriure noves realitats.
- Generalitzar normes no sexistes de redacció.
- Treballar el gènere gramatical i el diccionari amb un interès especial i amb esperit crític, per educar i aconseguir en l'alumnat destreses expressives no sexistes.
- Desenvolupar una actitud crítica davant els missatges que transmeten els mitjans de comunicació social i els missatges publicitaris, i el rebuig dels que denoten una discriminació social, sexual, racial, etc.
- Apreciar la forma d'expressar-se més emotiva, interrogativa de les nines.
- Incorporar l'enfocament de gènere en la llengua no s'ha de limitar a l'ús de les formes dobles, sinó anar més enllà en l'ús de verbs d'acció com treballar, llegir, manar i dels verbs més passius com somriure, rentar, acaronar, plorar, indistintament per homes i dones.
- Incloure exemples gramaticals, com adjectius que abracin totes les àrees del saber sense importar si tradicionalment han estat per a dones o per a homes.
- Resulta també evident l'existència de notàries, jutgesses, metgesses, directores. I també l'existència d'infermers, perruquers, etc.
- Incloure dones que han destacat en la literatura i el seu context històric i social.

A l'**Àrea de Llengües Estrangeres**, a més de tenir en compte totes les consideracions realitzades en l'àrea de Llengua castellana i literatura relatives a la utilització de formes verbals no discriminatòries, convé ressaltar que "l'extensió de la capacitat de comunicació a altres àmbits lingüístics permetrà als futurs ciutadans i ciutadanes conèixer formes de vida, d'organització social i idees alienes a la nostra cultura, contribuint així al desenvolupament de la tolerància social i cultural."

Àrea Social i Coneixement del Medi. Entre els objectius de l'àrea de Coneixement del medi, hi ha el d'adquirir els coneixements, actituds i hàbits que permetin comportar-se de forma saludable i equilibrada.

Un dels elements fonamentals implicat en la salut de les persones és el que es refereix a la sexualitat. S'haurà de promoure un tractament educatiu que possibiliti un desenvolupament sexual lliure i responsable.

S'haurà de promoure el desenvolupament de competència en destreses psico-socials i s'evitaran, en situacions grupals, qualssevol tipus de discriminació respectant la dualitat sexual sense jerarquització d'un sexe sobre l'altre.

Els aspectes a considerar en aquesta àrea afectaran els quatre grans blocs que la formen: desenvolupament social personal, coneixement i actuació en el medi ambient, educació per a la salut i qualitat de vida, i construcció i ús d'aparells i instruments tecnològics.

Per això, es proposaran activitats educatives que fomentin:

- Afavorir el desenvolupament igualitari dels sexes, analitzant el perquè de la discriminació de les dones en la societat i proposant-ne alternatives.
- Realitzar la crítica sistemàtica dels materials que no incloguin les dones, considerar-los imprecisos i incomplets. Afegir-hi capítols específics sobre les dones, quan escaigui. Temes referits a l'educació no discriminatòria. S'ha de tractar la igualtat d'oportunitats des de les diferències (psíquiques, físiques i sexuals) i la igualtat de les persones. És important incidir en la discriminació per raons de sexe, encara habitual en la nostra societat, a partir de l'estudi de situacions concretes: tasques domèstiques, aptituds..
- En l'educació sexual, cal incidir en els conceptes d'igualtat i de diferència, i fomentar actituds de respecte, valoració i tolerància davant de les diferents opcions sexuals.
- Destacar el paper de la dona al llarg de la història, com a part important de l'economia en les diferents èpoques. Incloure dones que han destacat i gràcies a les quals es produïren avenços socials importants, el dret de les dones a votar, etc..
- Cal repensar la història que hem heretat i valorar per igual els elements com la política, la guerra, l'economia de mercat i la religió i els elements com la salut de persones, la maternitat, la producció i elaboració dels aliments, l'educació, tasques essencials per la nostra existència... Segons Vicenç Fisas, una de les maneres per aconseguir que el món sigui menys violent és implicar el sexe masculí en el manteniment i cura de la vida.
- Posar fre a la correlació que es produeix entre androcentrisme del coneixement, superioritat masculina, prepotència i violència de gènere, exposant dades i arguments que expliquin perquè les dones no estan o no han estat present en la cultura ni en la ciència.

Àrea de Matemàtiques. El tractament coeducatiu en l'àrea de matemàtiques comporta la revisió d'una sèrie d'aspectes tant en el pla de les actituds del professorat com en el de determinades pràctiques pedagògiques. Pel que fa a les actituds, l'assumpció probablement inconscient per part d'un enfocament sexista dels valors que lliguen allò racional amb allò masculí i allò emocional amb allò femení; i que han suposat la separació tradicional de les nines de tot el que és considerat com a científic, té com una de les seves conseqüències la diferència en les expectatives que es mantenen respecte als possibles resultats que, en aquesta àrea, obtindrà l'alumnat.

En el pla metodològic, l'enfocament coeducatiu requereix la introducció de situacions, activitats i exemplificacions que pretenguin a l'univers experiencial tant dels nins com de les nines, que parteixin dels interessos de l'alumnat, de les seves idees prèvies, que siguin funcionals i quotidianes.

A l'hora de fer propostes de treball, s'han de tenir en compte els següents aspectes:

- Incorporar els continguts que contemplin l'aportació de les dones al món científic: matemàtiques, química, física, biologia.
- Incorporar als exemples i problemes matemàtics situacions de la vida quotidiana de l'alumnat que fomenti la igualtat tant al món públic com al privat. Ex.: redactar un enunciat on el nin o jove participi en les feines domèstiques, i que la nina o al·lota sigui protagonista al món de l'àmbit públic.
- Fomentar en les nines actituds de confiança i seguretat davant de les activitats matemàtiques i el seu aprenentatge.
- Emprar recursos i materials no excessivament estereotipats o corresponents al món masculí.

Àrea d'Educació Artística. En el que es refereix a l'àrea d'Educació artística és fonamental per al desplegament personal fer possible en l'expressió i comunicació d'idees, experiències i sentiments. Contribueix, junt amb les altres àrees educatives, a promoure el desenvolupament de processos autònoms d'exploració activa, d'expressió personal, de creació, de recerca d'estratègies pròpies de resolució de problemes, de sensibilitat estètica i de relació amb les altres persones.

No es pot aïllar la producció artística de la societat en què es dona, ni dels valors que li'n són subjacents. La coeducació planteja un accés igualitari de nins i nines al desenvolupament de les capacitats artístiques i a l'aprenentatge de tècniques expressives de distinta índole, alhora que promou una visió crítica dels valors que es transmeten.

A més d'artistes contemporànies, incloure l'estudi de dones que han fet música, en altres èpoques com Hildebarda de Bingen, pintura com Artemisa s XVII o escultura com Sabina von Steinbach, del s. XIII, entre d'altres exemples.

Es propiciarà una lectura crítica de les imatges i produccions plàstiques prestant especial atenció als tractaments estereotipats en la publicitat i produccions destinades al món infantil: còmics, dibuixos animats, cartells, etc.

Àrea d'Educació Física. En la mateixa línia, l'activitat física en l'Educació Primària té el cos i el moviment com eixos bàsics de l'acció educativa. "L'ensenyament de l'Educació Física ha de promoure i facilitar que l'alumnat adquireixi comprensió significativa del seu cos i les seves possibilitats a fi de conèixer i dominar actuacions diverses que permetin el seu desenvolupament de forma normalitzada en el medi, millorar les seves condicions de vida, gaudir de l'oci, establir riques i fluïdes interrelacions amb les altres persones, ha de ressaltar la importància educativa del coneixement corporal i de les seves possibilitats lúdiques, expressives i comunicatives; així com la importància de l'acció del propi cos i d'utilitzar-ho eficaçment"

Les persones, com éssers sexuals, tenen diferents característiques i possibilitats de desenvolupament físic, la qual cosa no ha d'implacar restriccions ni discriminacions de cap tipus.

El joc en grup proporciona un clima saludable, afectiu i relacional, que fomenta el desenvolupament de l'autoconfiança i el plaer per l'activitat física compartida, evitant la selecció o

distribució de jocs i activitats físiques en funció de criteris sexistes.

A vegades és difícil superar alguns dels problemes que sorgeixen en aquestes classes: utilització de la força física dels nins per imposar els criteris, relegar els pitjors espais per a les nines, etc. Aquestes dificultats creixen quan els espais físics dels centres no permeten una gran gamma d'activitats físiques i esports alternatius.

El model de referència de l'educació física és tradicionalment el masculí, en el qual s'inclou a les nines, moltes vegades sense tenir en compte el que poden aportar.

Però cada cop són més els centres escolars que van incorporant experiències i afegint jocs i esports que afavoreixen les relacions i l'esperit de la coeducació:

- Integrar activitats i situacions que interessin i motivin per igual a nins i nines
- Parar esment en que la selecció i l'ús dels materials esportius siguin equitatius
- Introduir activitats físiques que permetin similars nivells d'execució, sense grans diferències entre els subgrups de la classe
- Valorar més l'esforç, l'equilibri personal i el benestar físic que la força o la velocitat

A les fotografies, alumnat del CP Mestre Colom (Bunyola) després de realitzar un treball de recerca sobre jocs dels seus pares i les seves mares (bolles, figuretes, corda, elàstic, pedretes), juga combinant habilitats i destreses de jocs tradicionalment adjudicats a un o altre sexe.

Tutoria

En els aspectes vinculats a l'acció tutelar i a l'orientació escolar és especialment important la lluita contra els estereotips:

- Intentar mantenir un equilibri en la formació de grups, en el nomenament de delegades i delegats. Es desenvoluparan activitats que afavoreixin l'educació per a la igualtat. Fer rotacions en las funcions que realitzin
- Incentivar les nines perquè no romanguin passives i perquè participin amb les seves opinions i propostes individuals i col·lectives
- Ampliar el ventall de possibilitats d'inserció laboral, mostrant camins que tenen a veure amb les pròpies habilitats i aptituds més que amb el seu sexe

Als *Materials didàctics per prevenir la violència de gènere* editats per l'Institut Balear de la Dona i la Conselleria d'Educació i Cultura, a més d'oferir pautes bàsiques per a l'educació en igualtat, hi ha elaborades una sèrie de fitxes amb activitats adreçades a l'Educació Primària, Secundària i Batxillerat i que treballen els temes:

Educació primària

- Les rondalles	- La imatge al descobert
- La imatge de la dona en la pintura	- Aquest cos és meu
- Jocs populars	- Som així
- Amb quina joguina pots jugar	- El joc de rol
- Què vols ser de gran?	- Respectem-nos mútuament
- Qui anuncia què	- Què en feim, de les emocions?
- Què pots fer tu a casa?	- Davant un problema, cerquem la millor solució
- Imatge de societat	

Educació secundària

- Observatori de publicitat	- Dones que han fet i fan història
- I si canviem les aficions?	- Les relacions de parella
- Anem a cerar feina	- Què és la violència de gènere
- Inventem una història	- Recursos per combatre la violència de gènere
- A mi m'agradaria ser...	- El Dia Internacional contra la Violència de Gènere
- El refranyer popular	- Fent una aula no sexista
- La igualtat d'homes i dones	- Resolent problemes de forma assertiva

Batxillerat

- Som diferents? Les diferències biològiques i psicològiques	- La violència de gènere en els mitjans de comunicació
- El sexisme: les diferències culturals per raó de gènere	- Videofòrum
- On són les dones? La discriminació de les dones en la història	- La prostitució, un estudi per no discriminar
- La dona en el món de l'art	- Estudi d'un cas de violència
- La discriminació en l'educació, en la família i en el món laboral i econòmic	- Ja tenim eines: les institucions, els moviments i les organitzacions socials
- La discriminació en la política	- Creant alternatives
- La punta de l'iceberg: la violència directa	- Prepara't. Respostes de prevenció de la violència de gènere
- La vida és un teatre	- Aprendre del conflicte. La prevenció i la resolució de conflictes

Eliminar el sexisme a l'educació i construir una escola coeducativa requereix refer el sistema de valors i les actituds transmeses, i repensant els continguts, a més d'instaurar una igualtat d'atenció i de tracte a nins i nines. L'anàlisi dels elements personals (alumnat, professorat, famílies...), elements materials (espais i recursos materials) i elements formals (temps, distribució de nivell, alumnat...) ens donarà la base per elaborar un Projecte Coeducatiu de Centre.

6. MANUAL DE BONES PRÀCTIQUES. ORIENTACIONS I RECOMANACIONS

a) Aportar nous models igualitaris i continguts no androcèntrics

- Aportar nous models igualitaris que prevegin les aportacions de les dones al món científic, filosòfic, literari, artístic
- Abandonar el prejudici que fa identificar feines i maneres de ser i actuar amb sexes
- Utilitzar les fórmules que fomentin una concepció igualitària del rol de la dona dins la societat
- Eliminar estereotips sexistes en els materials didàctics i en els curriculars
- Potenciar la diversificació de les opcions professionals
- Introduir objectius coeducatius en el projecte de centre, el projecte curricular, les programacions, les distribucions d'espais i temps
- Intensificar la formació permanent del professorat en aspectes coeducatius
- Potenciar la participació de les nines i les dones en els òrgans col·lectius o de representació a la comunitat educativa
- Establir criteris d'avaluació per als objectius coeducatius
- Donar un model realista de la societat i vetllar perquè els models femenins siguin presents en les explicacions del professorat i en els texts escrits que utilitza

b) Utilitzar un llenguatge no sexista ni androcèntric

- Cercar substantius i expressions que facin referència al col·lectiu de persones
- Anomenar i incloure sempre de forma clara a les nines en tots els discursos
- Passar l'oració a activa per evitar la dificultat de concordança en el cas de la passiva
- Recórrer a adjectius invariables sinònims per respectar la concordança amb els substantius, o reconstruir la frase evitant la marca de gènere
- Emprar redaccions o formats que incloguin els dos sexes en les cartes, en els impresos i en altres documents adreçats a persones indeterminades

7. RECURSOS DIDÀCTICS

Per treballar la imatge de la dona en la publicitat i en els mitjans de comunicació.

AD. (2002). *El espejo mágico. La nueva imagen de la mujer en la publicidad actual*. Pamplona: Gobierno de Navarra. Instituto Navarro de la Mujer.

AD. (1993). *Género y comunicación*. Barcelona: Paidós.

JAMES, KOTLER. (1986). *Mujer y publicidad en televisión* [9 min. VHS/DVD. Vídeos. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

MARTÍNEZ BENLLOCH, ISABEL. (coord.) (2001). *Género, desarrollo psicosocial y trastornos de la imagen corporal*. Serie Estudios, núm. 71. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

PEÑA-MARTÍ, C; BELMONTE, C. (1990). *La mujer en la publicidad*. [24 min. VHS/DVD. Vídeos. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

Per treballar la violència contra la dona.

AD (2005) *Materials didàctics per prevenir la violència de gènere*. Institut Balear de la Dona; Conselleria d'Educació i Cultura. Educació Infantil / Educació Primària / Educació Secundària / Batxillerat.

Per treballar la coeducació i la perspectiva de gènere en l'educació infantil, primària i secundària.

AD. (1996). *Elige bien: un libro sexista no tiene calidad*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 4. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1997). *Cómo orientar a chicas y chicos*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 5. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1998). *Educar en relación*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 6. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2001). *Prevenir la violencia*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 7. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1999). *En femenino y en masculino*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 8. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1999). *Elige tu deporte*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 9. Madrid: Minis-

terio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer

AD. (2001). *No te pierdas ser tú en la red*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 10. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2001). *Relaciona. Una propuesta ante la violencia*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 11. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2002). *La actividad científica en la cocina*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 12. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2002). *La química de la cocina*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 13. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2002). *Tratar los conflictos en la escuela sin violencia*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 14. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2003). *El misterio del chocolate en la nevera*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 15. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2003). *Los saberes de cada día*. Cuadernos de Educación no Sexista, núm. 16. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1995). *Nombra. La representación del femenino y el masculino en el lenguaje*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (2003). *En dos palabras. En femenino y masculino*. Cuadernos de Educación no Sexista, Serie Lenguaje, núm. 2. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

AD. (1999). "Las personas trabajan", *Carpeta didáctica de educación afectivo-sexual*. Consejería de Educación y Ciencia, Junta de Andalucía, Instituto Andaluz de la Mujer.

ALCÁNTARA I GUSTI, RICARDO. (2003) *¿Quién ayuda en casa?*. Madrid: Edelvives.

ASHBÉ, JEANNE. (2001). *Hasta la tarde*. Barcelona: Corimbo

BONAL, XAVIER; TOMÉ, AMPARO. (1997). *Construir la escuela coeducativa. La sensibilización del profesorado*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació.

DÍAZ AGUADO, MARÍA JOSÉ. (2001). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria*. Serie Estudios, núm. 73. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

FABRA, MARIA LLUÏSA. (1996). *Ni resignadas ni sumisas. Técnicas de grupo para la socialización asertiva de niñas y chicas*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de la Educació.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2004). *Pacte sobre la violència contra la dona. Decàleg per attractament informatiu dels maltractaments en l'entorn familiar*. Palma: Institut Balear de la Dona.

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (2003). *La otra mitad de la ciencia*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.[Fullets.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (1996). *Desarrollo de la carrera profesional para mujeres. Función directiva y liderazgo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. [Fullets.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (1996). *Los nuevos yacimientos de empleo. Una oportunidad alternativa*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. [Fullets.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (2000). *La transmisión de los modelos femenino y masculino en los libros de la enseñanza obligatoria*, Serie Estudios, núm. 64. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (1999). *Gestionar la Igualdad*. [Paper + CD-ROM. CD-ROM. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (2002). *Selección de materiales didácticos*. [CD-ROM. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (2002). *Creando en igualdad*. [CD-ROM. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

INSTITUTO DE LA MUJER; MINISTERIO DE TRABAJO Y ASUNTOS SOCIALES. (1993). *Decide tus juguetes ¡compartir es divertido!* [15 min. VHS/DVD. Vídeos. Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.]

JUNTA DE ANDALUCÍA. *Programa la coeducación en educación secundaria*. Consejería de Educación y Ciencia, Junta de Andalucía. Instituto Andaluz de la Mujer.

LIENAS MASSOT, GEMMA. (2004). *El diari lila de la Carlota*. Barcelona: Empúries.

MEBES, MARION. (1994). Ni un besito a la fuerza. Maite Canal.

SÁNCHEZ SÁNCHEZ, JUANA LUISA; RIZOS MARTIN, ROSARIO. Programa la coeducación en educación primaria. Junta de Andalucía.

SANTOLAYA, ADORACIÓN. (2000). Las damas de la luz. Barcelona: Destino.

STEI-i. (2001). La Motxilla Lila de la Coeducació. Palma: STEI-i, Institut Balear de la Dona, Govern de les Illes Balears.

SUBIRARTS, MARINA; TOMÉ, AMPARO. (1992). Pautas de observación para el análisis del sexismo en el ámbito educativo. Dona i Educació, núm. 2. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació.

TOMÉ, AMPARO; RAMBLA, XAVIER. (2001). La Coeducación de las identidades masculinas en la educación secundaria. Dona i Educació, núm. 16. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Institut de Ciències de l'Educació.

TORRES FERNÁNDEZ, GEMMA; ARJONA SÁNCHEZ, M. DEL CARMEN. Programa la coeducación en educación infantil. Sevilla: Junta de Andalucía.

TURÍN, ADELA; BOSNIA, NELLA. (2001) Artur i Clementina, Barcelona: Lumen.

TURÍN, ADELA; BOSNIA, NELLA. (2001). Rosa caramel. Barcelona: Lumen.

VÉLEZ GONZÁLEZ, ENRIQUE; et al. (1999). *Evaluación en la intervención escolar y construcción en los valores de género.* Consejería de Educación y Ciencia de la Junta de Andalucía.

Per treballar el llenguatge no sexista ni androcèntric.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA; CONSELLERIA D'EDUCACIÓ I CULTURA. (2001). *Educació i comunicació.* Palma: Institut Balear de la Dona, Conselleria d'Educació i Cultura.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA; CONSELLERIA D'EDUCACIÓ I CULTURA. (2001). *Llenguatge no sexista. La comunicació: un recurs per a la igualtat.* Palma: Institut Balear de la Dona, Conselleria d'Educació i Cultura.

LAVIÑA, CARMEN.; MEJÍA, PEPE. (2000). *Dime cómo hablas y te diré cómo piensas. Guía para un lenguaje no sexista en la comunicación.* Madrid: Federación de Mujeres Progresistas.

VARGAS, ANA; et al. (1999). *Lo femenino y lo masculino en el Diccionario de la Lengua de la Real Academia Española.* Serie Estudios, núm. 53. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer

8. ADRECES ELECTRÒNIQUES

Avaluació a la intervenció escolar al desenvolupament i construcció als valors de gènere.

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/investigacion/evaluacion_genero.pdf

Valors i gènere al projecte de centre.

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/genero_en_pc.pdf

<http://www.ciudademujeres.com/articulos/Coeducacion/Coeducacion1.htm>

<http://www.educa.rcanaria.es/UnidadProgramas/recursos/>

<http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/>

<http://www.uib.es/observatori/igualtat>

La coeducació a l'educació infantil, primària i secundària.

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/mcinf_coeducacion.pdf

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/mcpri_coeducacion.pdf

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/mceso_coeducacion.pdf

<http://www.juntadeandalucia.es/averroes/recursos/coeducacion.php3>

Llenguatge i imatges no sexistes ni androcèntrics.

http://weib.caib.es/Recursos/educacio_comunicacio/edu_com.htm

<http://www.ciudademujeres.com/articulos/Lenguaje-Terminologia/Lledo-Violencia-dioma.htm>

<http://www.conc.es/sl/lallengua.pdf>

http://www.emakunde.es/images/upload/Mercedes_Bengoechea.pdf

<http://www.enredate.org/letras/recursos4.htm>

http://www.indexnet.santillana.es/rcs2/actualidad/30/mujeres_i.html

Qüestionaris sobre intimidació i maltractament entre iguals.

<http://www.observatoriconvivenciaescolar.es/>

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/intimidacion_01.pdf

http://www.juntadeandalucia.es/averroes/publicaciones/valores/intimidacion_02.pdf

Plans d'igualtat d'oportunitats i xifres.

<http://ibdona.caib.es/publicacio/publicacio.html>

<http://www.mtas.es/mujer/piom.htm>

<http://www.mtas.es/mujer/mcifras/principa.htm>

<http://www.cje.org/actividades.nsf/docs/5SCLTGISAZ!opendocument>

<http://www.mtas.es/injuve/index.htm>

9. BIBLIOGRAFIA

BLANCO, N. (coord.). (2001). *Educación en femenino y en masculino*. Madrid: Akal.

BENGOECHEA, M., GALLEGO, J., FERNÁNDEZ, N., BERGANZA, R. M., MENÉNDEZ, M. I., FIGUERAS, M., PUÑAL, A. B., RUIZ, S., ROJAS, A. y BERTOMEU M. A. (2005). *Comunicación de género: de la investigación a la acción*. Madrid: AMECO.

BOSCH, E., FERRER, V., RIERA, T. y ALBERDI, R. (2003). *Feminismo en las aulas: teoría y praxis de los estudios de género*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

CAREAGA, P. (2002). *El libro del buen hablar. Una apuesta por un lenguaje no sexista*. Madrid: Fundación Mujeres.

CODINA, P., CORTADA, E. i ROSET, M. (1994). *Educació no sexista. Experiències educatives*. Barcelona: Col. Guix, 17. Edicions Graó.

CREMADES, M., RODES, Mª I., SIMÓN, Mª E. Y SIMÓN, Mª N. (1991). *Materiales para coeducar. El comentario de textos: aspectos cautivos*. Madrid: Ed Mare Nostrum.

FEDERACIÓN DE MUJERES PROGRESISTAS (2000). *Dime cómo hablas y te diré cómo piensas. Guía para un lenguaje no sexista en la comunicación*. Madrid: Federación de Mujeres Progresistas.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA. (2004) *Pacte sobre la violència contra la dona. Decàleg per al tractament informatiu dels maltractaments en l'entorn familiar*. Palma: Institut Balear de la Dona i Conselleria d'Educació i Cultura.

LLEDÓ CUNILL, E. (2005). *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències*. Barcelona: Euomo.

RODRÍGUEZ MARTÍNEZ, C. (2004). *La ausencia de las mujeres en los contenidos escolares*. Buenos Aires: Miño y Dávila.

SECCIÓ D'ASSESSORAMENT DE LA SECRETARIA DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA. (2005). *Marcar les diferències: la representació de dones i homes a la llengua*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència.

SUBIRATS, MARINA i TOMÉ, AMPARO (1992) *Pautas de observación para el análisis del sexismo en el ámbito educativo*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.